

## 1. Innledning

Gutte- og ungpikébøker er en sjanger som var svært populær blant tenåringer i Norge i mellomkrigstida. Senere har kritikere og litteraturvitere ikke alltid vært like begeistra. De har sett på sjangeren utelukkende som triviallitteratur uten særlige litterære kvaliteter. For deler av forfatterne produksjon kan nok denne kritikken være på sin plass, men mangfoldet blant bøkene innen denne sjangeren er stort. De siste tiåra har bøkene blitt tatt inn i varmen, blant annet ved å bli omtalt i litteraturhistorien. En av de tidligste og mest populære forfatterne av ungpikébøker, var Julli Wiborg. Hun skrev rundt 30 bøker i alt, de fleste av dem innen sjangeren ungpikébøker. (Birkeland 2005). Jeg har valgt å se nærmere på hennes siste bok, *Kari hushjelp* fra 1939. Jeg mener denne boka kan betegnes som en typisk ungpikébook. Hovedpersonen er ei jente i 20-åra, og sentrale temaer er arbeidsliv og kjærlighet. Boka oppfyller ellers de fleste sjangertrekka som gjelder for ungpikébøker i følge Meen (1999). Jeg vil begynne med å si noe om hvordan boka avspeiler sin samtid. Deretter vil jeg drøfte om boka kan være aktuell for ungdom i vår tid, og til slutt vil jeg diskutere hvordan biblioteket bør formidle denne typen bøker.

## 2. Hvordan avspeiler boka sin samtid?

Både innhold og språk i *Kari Hushjelp* er prega av den tida boka er skrevet i. Det er tydelig at handlinga foregår i mellomkrigstida, fordi personer og hendelser som skildres bærer preg av tidas tanker og holdninger. Måten personene i boka snakker sammen på, har tydelig preg av en annen tid, blant annet fordi høflighetsformen "De" fortsatt brukes. Det er mange aspekter det er mulig å trekke fram når det gjelder hvordan boka avspeiler sin samtid. Jeg har valgt å konsentrere meg mest om aspekter vedrørende kvinners arbeid, fordi dette utgjør en viktig del av handlinga, men jeg vil først nevne noen andre viktige trekk.

### 2.1 Kameratskap og forlovelse

I *Kari hushjelp* er ikke fokuset på kjærlighet like stort som i mange andre ungpikébøker, men det er likevel en del av hovedpersonens liv. Allerede på første side blir vi introdusert for Karis barndomsvenn Arne. Deres forhold er lenge ikke noe mer enn vennskapelig. I mellomkrigstida var det vanlig at menn og kvinner var sammen som venner (Greve, gjengitt etter Meen 1999 s. 76). Det var likevel ikke alle som hadde vent seg til dette. Besøk av mannlige venner på rommet var ikke like populært hos alle.

Dette kommer fram i boka i skildringene av hvordan Arne blir tatt i mot av Karis ulike husverter. (Wiborg 1939). Mot slutten av boka utvikler vennskapet seg til noe mer, og de forlover seg. Dette er helt og holdent deres eget valg. Tidligere var det vanlig at foreldra hadde et ord med i laget, men på 1930-tallet hadde dette endra seg. (Meen 1999 s. 85). Familien til Arne må bare akseptere at Arne velger hushjelpe Kari som sin kommende kone.

## 2.2 Arbeidsliv og utdanning

I mellomkrigstida var det delte meninger om hva kvinner burde bruke livet sitt til: om de var skapt for å være hjemme og stelle i huset, eller om de burde gå ut og få seg en utdanning og et yrke. Kari i *Kari hushjelp* har ikke noe valg. Hun må gi opp studiene og finne seg en jobb, slik at hun kan forsørge seg sjøl, etter å ha mista begge foreldrene i en bilulykke (Wiborg 1939). Blant unge kvinner som også har andre muligheter, blir dette imidlertid et mer vanlig valg på 1920- og 1930-tallet. Dette henger sammen med at færre unge kvinner var gift, og de måtte dermed forsørge seg sjøl (Meen 1999 s. 34). Samtidig var det også flere og flere som tok høyere utdanning. For unge jenter fra middelklassa var kontorjobber ettertrakta, og slike jobber krevde gjerne utdanning i blant annet stenografi og maskinskriving. Arbeidsmarkedet i mellomkrigstida var usikkert og hardt pressa, og det var vanskelig å få jobb uten utdanning (Birkeland 1995 s. 135; Semmingsen 1980 s. 54-55). Dette kommer tydelig fram i boka, i skildringa av Karis leting etter arbeid. Kari er også i gang med en utdanning innen språk, men fullfører aldri. Hun supplerer imidlertid med kurs i stenografi, og ender til slutt opp som kontorhjelpe.

## 2.3 Hushjelpenes kår

På veien mot det lykkelige livet som forlova kvinne med kontorjobb, må Kari gjennom mange prøvelser i sitt arbeid som hushjelp, et yrke som ikke sto høyt i kurs blant folk i middelklassa. I boka er det noe overraskende den yngre generasjonen som representerer dette synet, mens andre, blant annet Karis onkel, er mer nytenkende. Dette kommer fram blant annet gjennom denne dialogen mellom Karis fetter og onkel: ””Det er så vemmelig å si at vi har en kusine som er tjenestepike når noen spør hva hun bestiller.”” “[...] Du er ikke såpass tørr bak ørene enda at du kan heve deg over sånn gammel fordom – unge, frisinne menneske! [...]” (Wiborg 1939 s. 72). Sjøl om yrket ikke var av de mest ettertrakta, var det mange som gikk den veien, og på 30-tallet var hushjelpenes kår et tema som skapte debatt. (Birkeland 2005 s. 134). Wiborg tar opp dette temaet ved å skildre tilværelsen til Kari. Vi følger henne når hun går fra den ene husposten til den andre, og blir dermed kjent med ulike familiers måte å behandle hushjelper på. Arbeidet i seg sjøl skildres ikke i noen særlig grad, men vi får innblikk i spørsmål som lønn og andre betingelser og i hvordan boforholda for en hushjelp var på den tida.

Hoveddelen av handlinga i boka dreier seg om dette, og det er dermed tydelig at boka er skrevet i en annen tid.

### 3. Noe for dagens ungdom?

#### 3.1. Uinteressant triviallitteratur?

De siste åra har det ved mange biblioteker foregått en omfattende kassering. Ofte baserer man kasseringa på utlånstall, slik at bøker som lånes lite ut, havner i søpla. Det kan se ut som det er tilfelle for mange av Wiborgs bøker. Bare fire biblioteker har meldt til SAMBOK at de har *Kari hushjelp* i sin samling, av dem tre folkebibliotek. Flere av forfatterens andre bøker er i samme situasjon. (Norsk samkatalog for bøker (SAMBOK)) En del bibliotek har nok bøker av Wiborg stående i hylla fortsatt, men det er tvilsomt at de blir lånt ut særlig ofte. Søk i SAMBOK viser at flere av Wiborgs bøker har kommet ut i mange opplag og utgaver, også på andre språk. Det ser ikke ut til at dette er tilfellet for *Kari hushjelp*, fordi det bare er registrert én utgave i SAMBOK. Dette kan kanskje tyde på at boka ikke var av Wiborgs mest populære bøker, verken i samtida eller i ettertida. Finnes det gode grunner for dette, eller er det noe ved boka som gjør den verdt å trekke fram? Forutsetninga for at ei bok skrevet for mange år sida skal være aktuell i dag, er at den har noe ved seg som kan interessere dagens lesere. Noen bøker har en litterær kvalitet som gjør at de aldri vil gå ut på dato. De har gjerne en dybde og rom for ulike tolkninger, slik at leserne stadig kan oppdage nye sider ved dem. Slike bøker betegnes ofte som klassikere. *Kari hushjelp* hører ikke til i denne kategorien. Som jeg har nevnt tidligere, mente mange at ungpikene tilhørte kategorien triviallitteratur. Det er altså ikke stor litteratur det er snakk om. Boka er ikke universell og tidløs, til det mener jeg innholdet er for platt, og handlinga bærer for mye preg av en annen tid. Bøker som for eksempel Vestlys bøker om Knerten eller Frøken detektivbøkene, som har blitt gjenoppdaga av unge lesere de siste åra, kan vel heller ikke betegnes som klassikere. Hva er det da med disse bøkene som gjør at de holder seg så godt? Det kan være mange svar på dette, men de har åpenbart kvaliteter som *Kari hushjelp* mangler.

#### 3.2 Identifiseringsproblemer

Et av kjennetegna på god litteratur er at man kan identifisere seg med personene i boka. Særlig tror jeg dette er viktig for ungdom. I nyere norske ungdomsbøker er hovedpersonene ofte i samme alder som de som leser bøkene. Dette gjør det lettere for leserne å identifisere seg med dem, enn hvis de hadde vært yngre eller eldre. Jeg tror ungdom i dag vil ha problemer med å identifisere seg med Kari i *Kari hushjelp*. Hovedpersonen her er 20 år, og i tillegg mer voksen enn mange ungdommer i dag. Kari jobber som hushjelp, et yrke som dagens tenåringsjenter ikke har noen erfaring med. I slutten av boka,

da Kari er blitt 21 år, forlover hun seg. I dag er forlovelse mindre vanlig, i hvert fall i så ung alder. Idealene for unge kvinner var helt annerledes i mellomkrigstida enn i vår tid, og derfor vil jenter i dag ikke kjenne seg igjen. Problemer i forbindelse med arbeid og boforhold er sentrale i boka, mens kjærlighet er et mindre viktig tema. Kanskje er dette problemet, at bokas temaer er for knyttet til mellomkrigstida. Det er vanskelig å se paralleller i dagens samfunn, og det er dermed ikke noe som gjør boka aktuell. I tillegg til at problemene boka tar opp, er fjerne for dagens ungdom, bidrar språket de tas opp med, til en ytterligere distansering. Språket er ikke radikalt annerledes enn i dagens bøker, så leserne vil ikke ha problemer med å forstå innholdet. Likevel brukes ord og uttrykk som er gått ut på dato, og som derfor vil føles unaturlig og noen ganger komisk for oss som leser boka i dag.

### 3.3 Hovedpersonen ikke lenger forbilde

Tone Birkeland (1995) skriver at en av ungpikenebøkene viktigste funksjoner var den pedagogiske. Bøkene skulle ikke bare underholde, leserne skulle også lære noe. Hovedpersonene i bøkene var gjerne litt eldre enn leserne, og de kunne derfor fungere som rollemodeller. "[...] bøkene kunne med andre ord være med på å forberede den unge leseren på valg hun sannsynligvis ville stå overfor i sitt eget liv." (Birkeland 1995 s. 136). Else Breen (1991) er inne på det samme når hun skriver at Julli Wiborgs bøker var holdningsdannende og verdiskapende for samtidas lesere, og at de har "... presentert idealer som har fremmet samhold og utholdenhet i depresjons- og nedgangstider..." (s. 149). For dagens unge jenter vil ikke bøkene fungere på samme måte, fordi samfunnet og kvinneidealene har forandra seg. Riktignok kan man kanskje lære noe av Karis gode oppførsel, som ikke har gått ut på dato. Hun er standhaftig og arbeidsom, og gir aldri opp til tross for mye motgang. Dette er likevel verdier som blir minst like godt formidlet i nyere ungdomsbøker, så dette alene er ikke god nok grunn til å trekke fram denne boka.

### 3.4. Innblikk i en annen tid

Å lese skjønnlitteratur er ikke bare underholdende, man kan også lære noe av det. Dette gjelder de fleste bøker, også *Kari hushjelp*, sjøl om kunnskapen denne boka kan gi dag, er en annen enn den ga leserne i sin samtid. Else Breen skriver at Wiborgs bøker har kulturhistorisk interesse for dagens lesere (1991 s. 149). Ved å lese boka, kan ungdom få et godt innblikk i hvordan det var å være ung på 30-tallet. Dagens ungdom har kanskje besteforeldre som var unge på den tida, og det kan være interessant å se hvilket samfunn de vokste opp i. For historieinteresserte ungdommer kan boka fungere som en alternativ kilde som tilfører kunnskap på andre områder enn faglitteraturen vanligvis gjør. Fordi boka skildrer et liv som er helt annerledes enn det dagens ungdom kjenner, kan den kanskje være med på å

sette dagens samfunn i et nytt lys. Leserne kan sammenlikne sitt eget liv med livet til hovedpersonen, og oppdage hvor stor utviklinga har vært.

#### **4. Formidling i biblioteket**

Bøker som tilhører gutte- og ungpikéboksjangeren er svært forskjellige. Ulike temaer tas opp i ungpikébøkene, det er ikke slik at alle bare handler om kjærlighet. Samtidig er handlinga i ungpikébøkene totalt forskjellig fra handlinga i guttebøkene. Sjøl om *Kari hushjelp* er en bok det kanskje ikke er noen grunn til å trekke fram for dagens ungdom, kan det finnes andre bøker i sjangeren som det kan være verdt å formidle.

Når man skal formidle antakelig helt ukjente, gamle bøker til dagens ungdom, tror jeg man må ta i bruk nye og til dels sterke virkemidler. Det holder ikke å sette bøkene fram på et bord, slik det gjerne blir gjort i tradisjonelle utstillinger. Bøkene det er snakk om, ser kjedelige og lite innbydende ut, ofte med ensfarga omslag, og preg av mange års flittig lesing. Få ungdommer vil bli tiltrukket av bøkene hvis de presenteres på en slik måte. I stedet må man satse på direkte kontakt med ungdommene for å få formidla innholdet i disse bøkene. Et samarbeid med skolen, først og fremst ungdomsskolen, vil være aktuelt, enten ved at klasser blir invitert til biblioteket, eller at bibliotekaren har et arrangement på skolen. Her kan bibliotekaren presentere ulike bøker innen sjangeren, og trekke fram gode eksempler ved å lese korte utdrag. For å fange oppmerksomheten vil det være lurt å ta i bruk ulike medier, for eksempel musikk, bilder eller film som på en eller annen måte kan knyttes til boka.

I en presentasjon av gutte- og ungpikébøker kan man fokusere på lesing for underholdningas skyld, eller man kan koble bøkene til aktuelle temaer i undervisninga, for eksempel innen historiefaget. I mange av bøkene skildres hverdagslivet i en tid som er ganske annerledes enn den dagens ungdom vokser opp i, og bøkene kan derfor brukes som et supplement til læreboka, for å si noe om hvordan samfunnet fungerte i mellomkrigstida. Underholdningsverdien er stor i mange av gutte- og ungpikébøkene. Mange av guttebøkene er rene spenningsbøker, med driv og høyt tempo, for eksempel Trygve Hjort-Johansens bok *Panterfolk og gråbein* fra 1929 (Birkeland 2005 s. 119-120). Da som nå, vil gutter gjerne lese spennende historier, så det er store muligheter for at slike bøker fortsatt kan engasjere. Det er også mange jenter som liker spennende bøker, men for dem kan man i tillegg trekke fram bøker om kjærlighet. Dette er et tema som alltid er aktuelt, og det finnes mange bøker å ta av.

I kombinasjon med en presentasjon, går det an å bruke Internett til å gi mer detaljert informasjon om bøkene til de som er interessert, og lage lister over bøkene biblioteket har, delt inn i guttebøker og ungpibe bøker, eller etter tema eller forfatter. Mange ungdommer er flittige brukere av Internett, og det kan dermed fungere godt som en kanal for formidling av litteratur til denne målgruppa. I tillegg har man da mulighet til å nå flere brukergrupper som kan ha interesse av bøkene, for eksempel voksne som leste slike bøker da de var unge.

## **5. Konklusjon**

Man må nok bare innse at noen bøker ikke fenger lenger. Tida har gått fra dem. Jeg tror *Kari hushjelp* er en av disse bøkene. Det er noe med måten boka er skrevet på og hva den handler om som gjør at den ikke har noe å gi til ungdom i dag. Den avspeiler kanskje sin samtid i så stor grad at den i ettertid bare virker gammeldags. Enkelte voksne har nok et nostalgisk forhold til disse bøkene, og har vanskelig for å innse at de nå begynner å bli forelda. Ungdommens syn på bøkene er nok et ganske annet. Å øke leselysten hos barn og ungdom er viktig i dagens samfunn. For å få til dette må vi tilby dem gode, aktuelle bøker som fenger. Dermed ser jeg ingen grunn til å prioritere *Kari hushjelp* i formidlingsarbeidet i biblioteket. Det er mulig at andre bøker i samme sjanger og tidsepoke kan være mer aktuelle, og man bør i så fall satse på å gjøre disse kjent blant ungdom, for eksempel ved å presentere dem for ungdomsskoleelever. Bøkene har underholdningsverdi og også kulturhistorisk verdi som et bilde på hvordan livet var i mellomkrigstida. Aktiv formidling må til for å nå fram til ungdom med dette budskapet, og så kan man bare håpe på at noen fatter interesse for de gamle bøkene.

## 6. Litteraturliste

Birkeland, T. (1995) *Vi yrkespiker: Om arbeid, yrke og kjærlighet i Margit Ravns ungpikébøker*. I: Arbeidsseminar (Søgne, 1994), *Nye studier i barnelitteratur* (s. 126-141). Trondheim: Norsk senter for barneforskning.

Birkeland, T., Risa, G. og Vold, K. B. (2005). *Norsk barnelitteraturhistorie*. Oslo: Samlaget.

Breen, E. (1991). Julli Wiborg – litteratur eller triviallitteratur?. I: Arbeidsseminar (Finse, 1991), *Barnelitteratur i mellomkrigstida* (s. 135-151). Trondheim: Norsk senter for barneforskning.

Meen, H. (1999). "Hundre prosent kvinne": *Ungpikedealer i norske ungpikébøker fra 1930-tallet*. Oslo: Universitetet i Oslo.

Norsk samkatalog for bøker (SAMBOK). Lokalisert [28.05.08] på Verdensveven:

<http://www.nb.no/baser/sambok/>

Semmingsen, I. (1980). Ungdom mellom to kriger. I: I. Semmingsen et al. (Red.), *Norges kulturhistorie: Et folk i fred og krig*, (b. 6, s. 45-68). Oslo: Aschehoug.

Wiborg, J. (1939). *Kari hushjelp*. Oslo: Cappelen.